

Tilbage til stenalderen ved Højris

Engen ved Højris falder lidt udenfor de stramme definitioner, der er valgt som kriterier for fuld omtale i denne bog. Der er hverken tale om en regulær udtørret sø eller et ægte inddæmmet fladvand. Imidlertid ligger der så store muligheder i dette areal som ny natur, at Højris bør omtales.

Stedet udgør det mest oplagte emne på hele Mors for et gnidningsfrit naturgenopretningsprojekt, der vil føje sig meget smukt ind i et velbevaret landskab med stor herlighedsværdi. Dertil kommer selvfølgelig, at projektet vil højne øens biodiversitet og styrke turismen, sandsynligvis til en overkommelig pris.

De 45 hektar udgør som landskabeligt element en inddigning, men til dels også en inddæmning, da jordbunden i dag har sat sig til under kote o. Derfor må arealet pumpes konstant for ikke at blive til sump eller sø. Så hvad skal man kalde engen ved Højris – inddigning eller inddæmning? Og hvad skal engen bruges til i fremtiden – mose, sø – eller fortsat landbrugsdrift?

Fortiden kender vi.

Tilbage i stenalderhavets dage var

den nuværende 45 hektar store agerflade samt de yderligere 25 hektar regulær strandeng mellem Sallingsund og landevejen en lavvandet bugt. Gennem de seneste årtusinder er bugten afsnøret fra Limfjorden som en lagunesø, og den har gradvis antaget mose- eller engkarakter. Til tider har det lavtliggende areal nok haft mest karakter af vådområde, formentlig præget af hyppige oversvømmelser med saltvand fra fjorden, men i andre perioder også med mere tør og fast bund. Udviklingen er dog gået entydigt mod det tørre, ikke mindst fordi landevejen fra Nykøbing og sydover til Jegindø gennem århundreder har skabt en stadig højere barriere mellem fjordens vandmasser og engen.

Engang i 1800-tallet er arealet blevet udgrøftet, så der kunne graves tørv, tages høslæt og græsses med kreaturer.

Diger mod fjorden

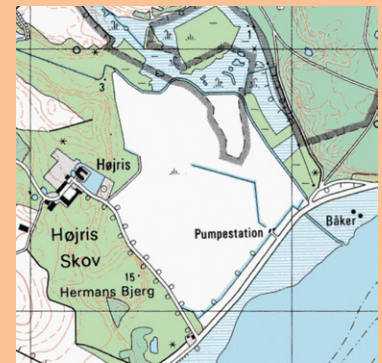
I 1926 byggede godsejer Alfred Jensen, der havde erhvervet Højris to år tidligere, et dige mod fjorden efter forslag fra Hedeselskabet. Samtidig

Højris Eng

Strandengsareal på 45 hektar, syv km syd for Nykøbing Mors. Oprindelig havbugt i stenalderhavet, der blev afsnøret som strandlagunesø og i nyere tid afvandet ved grøfter i flere omgange. Beskyttet med digeanlæg i 1926 og derefter tørlagt med en vindmølle. Siden 1950 pumpes med elmotor. Ejeren er det nærliggende Højris Gods, der dyrker arealet. Kortet er fra 1988.

Morsø kommune.

Koordinater: 6288200, 488569.

blev oplandsvandet, inklusive vandet fra Lilleris Mølle, afskåret ved landvandskanaler rundt om hele strandengen. Disse kanaler blev også indiget mod engen, der derefter kunne pumpes tør med det opstillede pumpeanlæg. Det bestod af en vindmotor med en vindrose på seks meter i diameter på et tolv meter højt stativ samt en vandsnegl med 55 cm i diameter. Vandet blev pumpet, – når vinden var til det -, fra afvandingskanalerne og op i den centrale landvandskanal. Den havde sit afløb gennem en lavvands-sluse i hoveddiget ud til fjorden. Slusen var støbt i beton med to åbninger med hver 80 cm vandslug og selvlukende klapper. Hele herligheden kostede 18.200 kr. i 1926 (545.560 kr. i 2008-værdi).

Trods den store investering fik anlægget lov til at forfalde i de næste

I 1887 blev søen foran Højris forevigt af Galschiøt i storværket: Danmark i Skildringer og Billeder af danske Forfattere og Kunstnere. Det frodige plantedække og de flyvende ænder antyder datidens naturhistoriske værdier i søen.

Fra maj til oktober inviterer Højriis Slot til en spændende dag for hele familien, der skal løse Mandragora-mysteriet. Børn og voksne skal lytte ved dørene, læse efterladte breve og søge efter mordvåbenet på det gotiske slot. Til alle, der løses mysteriet, er der et flot detektiv-diplom! Højriis Slot er i dag en moderne virksomhed med turisme, skovbrug, landbrug og udlejning af huse. Slottet er privatejet og ikke fredet. Midlerne til at restaurere og vedligeholde slot og park kommer fra turismen.

10-15 år. På visse strækninger sank digerne så meget sammen, at de ikke længere ydede fuld sikkerhed mod oversvømmelser. Dertil kom, at vindmotoren aldrig havde været tilstrækkelig effektiv til at få alt vand pumpet ud. Da landvindingsloven var blevet vedtaget i november 1940 besluttede godsejer Alfred Jensen at modernisere anlægget.

Den 10. august 1942 ansøgte godsejeren om at få støtte til et projekt, som Hedeselskabet havde udarbejdet for ca. 40 hektar til en overslagspris af ca. 103.000 kr. (2,03 mio. kr. i 2008-værdi).

Projektforslaget gik i hovedtrækken ud på at genoprette de oprindelige dimensioner på landkanaler og diger, en uddybning af hovedafvandingskanalen, gendræning af engene samt opstilling af et elektrisk, automatisk pumpeanlæg.

Så langt, så godt – men det sidste punkt blev projektets skæbne.

Må selv betale elektrificering

Det undgik ikke landvindingsudvalgets opmærksomhed, da man drøftede ansøgningen, at der ikke var indlagt elektricitet på Højriis Gods. Udgiften til en elektrisk luftledning udgjorde en tredjedel af hele overslagsbeløbet, og da det var åbenlyst, at luftledningen også skulle forsyne godset med elektricitet, indstillede man i det jyske underudvalg, at godsejer Jensen kunne slippe med at betale 10.000 kr. (197.000 kr. i 2008-værdi) til luftledningen. Derefter ville man tilbyde 60 pct. statsstøtte til resten af omkostningerne.

Men den indstilling gik ikke i gennem hos resten af landvindingsudvalget. Formanden, der var departementschef i landbrugsministeriet, var mest indstillet på et afslag, da han ikke kunne »se rettere end at det er et gammelt anlæg, som en enkeltejer har forsømt at holde vedlige«. Andre udvalgsmedlemmer tvivlede på projektets værdi for beskæftigelsen, da kun 12 pct. af det budgetterede projektoverslag ville gå til lønninger for jordarbejderne.

Det jyske underudvalg, der havde Hedeselskabets direktør Niels Basse som sin formand, var dog ikke til sinds at svinge en kunde. Man fik gennemtruffet, at godsejer Jensen skulle have sit projekt anerkendt til støtte efter landvindingsloven, men dog først efter et fradrag på 10.000 kr. for godsets elektrificering. Beløbet skulle indbetales som forskud. Desuden ville der kun blive ydet 50 pct. i statsstøtte af resten af omkostninger samt et lån på 50 pct.

Det tilbud tyggede godsejeren på i en måneds tid, men den 12. november 1942 takkede han nej med følgende forklaring: »Efter grundig overvejelse og gennemdrøftelse af projektet er man kommet til det resultat, at omkostningerne væsentlig overstiger det ventede beløb og tilskuddet bliver mindre end ventet. Jeg ser mig derfor nødsaget til foreløbig at stille sagen i bero.«

Uden pumpe, ingen høst

Ved udgangen af 1940'erne erstattedes vindmøllen af mere effektiv teknologi, men på godset syntes man stadig, at

en elektrificering ville være for kostbar.

Den 28. december 1949 rapporterede Morsø Folkeblad om et større afvandingsprojekt ved Højriis:

»Kommer man forbi Højriis, kan man ikke undgå at lægge mærke til, at der er kommet mere fart i afvandingen af det store engareal ned mod fjorden. Der er opført et lille hus ved vindmøllen, og her er anbragt en stærk traktor, der har afløst møllen som drivkraft for den store pumpe, der er blevet installeret. Mens ingen hidtil kun har været anvendt til afgræsning, vil det nu antagelig snart blive muligt at få den i hvert fald delvis opdyrket.«

Projektet gik ud på at pille den tidligere vindmølle ned og erstatte den med et lille grundmuret pumpehus med en kraftig pumpe, der kunne trækkes af en traktor. Elektricitet som drivkraft havde været overvejet, men det ville stadig forudsætte opførelsen af en transformator, hvilket måtte afvises som alt for bekosteligt.

Så skulle der graves større, åbne grøfter og en egentlig »landkanal« til at lede vandet frem til den nye pumpe, der derefter lænsede vandet op og ud i Sallingsund. Mellem de åbne grøfter ville der blive nedlagt rørforbindelser i forskellige dimensioner, og ude i engen lægges almindelige drænled-

Selv i forår, hvor der pumpes, kan der stå blankt vand på markerne omkring drænbrønde. Den røde farve i forgrunden skyldes okker. I skoven bag engen skimtes det 32 meter høje spir på det gamle slot.

Udsigten fra Højris Gods mod landevejen langs Limfjorden kunne med stor fordel præges af en glitrende sø i stedet for de dyrkede flader. Bortset fra trafikens køretøjer brydes horisonten kun af det lille pumpehus på dæmningen mod fjorden.

ninger i brændte lerrør. Endelig skulle der bygges et dige ved østsiden af det lave område for at sætte en stopper for fjordens oversvømmelser.

Noget landvindingsprojekt var der ikke længere tale om i lovens forstand, men det forhindrede dog ikke, at der kunne søges tilskud til arbejdet. Ifølge Morsø Folkeblad ville drænpjektet koste 30.-35.000 kr. (528.800 – 617.000 kr. i nutidsværdi), og staten havde sagt ja til at yde et tilskud på 40 procent efter grundforbedringsloven.

Allerede i foråret 1950 regnede man med at kunne tilså den drænede og opløjede strandeng for første gang, og man drømte om store udbytter. »Der er tale om fortrinlig dyndjord«, skrev avisen.

Gulnæbbede svaner i flok

I dag er Højris Gods for længst elektrificeret, og pumpetraktoren udskiftet med en elmotor.

Engen dyrkes stadig, men ikke uden problemer. To gange i de senere år er der øvet hærværk mod pumpen, som har fået strømledningen klippet over. Også haglskud er der affyret mod døren til pumpehuset, men om

det er de samme hærværksmænd, vides ikke.

I år med pumpestop er den gamle sø hurtigt genopstået til glæde for mange lokale beboere. De, der i vinterhalvåret er kørt forbi på Skræppedalsvej langs fjorden, har kunne se et vandfyldt landskab som dengang før afvandingsprojektet i 1949. Og man har kunne se et storslået fugleliv udfolde sig, så snart der atter var vand på engen.

Når foråret kommer, knokler pumpen i døgn drift for at få jorden så tør, at der kan sås korn. Og pumpes skal der med ekstra kraft, hvis såmaskinen skal kunne køre. Gennem årene har jorden sat sig ganske betydeligt, så tilsåningen sker altid lidt senere end på »almindelig« agerjord, men stort set hver sommer lykkes det at få høsten en afgrøde på jorden.

Takket være tilskuddene fra EU's landbrugsordning kan dyrkningen af jorden også betale sig. De 45 hektar udløser årligt en landbrugsstøtte på omkring 100.000 kr.

Enhver, der besøger Højris Gods, har mulighed for selv at se, hvordan engen ville kunne udvikles til et pragtfuldt udflugtsmål for rekreative inte-

resser. Her er glimrende oversigtsmuligheder, f.eks. fra flere diskret placerede udsigtstårne. Plads til en mindre vandresti vil der også være.

Og seværdighederne står på spring. Når der utilsigtet fyldes vand på de 45 hektar som resultat af pumpestop, blomstrer fuglelivet straks op, og hundredevis af gulnæbbede svaner, gæs og ænder flokkes ved søen. Her overvintrer gerne en gammel vandrefalk til stor glæde for fugleentusiasterne, der også har indrapporteret to observationer af odder! Floraen er ikke nøjere beskrevet, men et stort udvalg af strandengens typiske blomsterplanter forekommer sikkert i pæne mængder.

KILDER

»Afvanding af 45 ha ved Højris gennemføres«. Morsø Folkeblad, 28. december 1949.

Betænkning angående Dige- og Afvandingsforholdene ved Limfjorden. Afgivet 25. januar 1934. Ministeriet for Offentlige Arbejder.

Forfatterens besøg på lokaliteten, 31. 3. 2009.

Graabæk, Jørgen: Ljørslev-Ørting – to sogne på Mors. Eget forlag 2008.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 438. Rigsarkivet.

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet ved Højris, så brug dette link: www.dofbasen.dk

Herunder ses en oversigt over de 109 fuglearter (og racer), som er registreret fra **Højris**, pr. 10. marts 2009. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Skarv (6/11)	Vandrikse (2/3)	Bysvale (3/6)	Topmejse (9/13)
Fiskehejre (25/69)	Strandskade (12/26)	Skovpiber (2/2)	Sortmejse (5/13)
Knopsvane (29/144)	Stor Præstekrave (12/59)	Engpiber (8/11)	Blåmejse (11/68)
Pibesvane (14/181)	Vibe (28/654)	Bjergpiber (4/7)	Musvit (13/177)
Sangsvane (26/1178)	Almindelig Ryle (3/15)	Hvid Vipstjert (7/11)	Spætmejse (15/87)
Kortnæbbet Gås (7/651)	Dobbeltbekkasin (10/20)	Silkehale (2/104)	Træløber (13/20)
Grågås (27/243)	Skovsneppe (5/10)	Gærdesmutte (16/63)	Pirol (1/1)
Canadagås (5/45)	Rødben (19/138)	Jernspurv (3/3)	Skovskade (12/29)
Bramgås (2/10)	Hvidklire (1/4)	Rødhals (10/39)	Allike (17/756)
Knortegås (1/75)	Svaleklire (1/1)	Ringdrossel (1/1)	Råge (1/42)
Gravand (28/806)	Tinksmid (1/1)	Solsort (18/235)	Gråkrage (23/2530)
Pibeand (3/39)	Hættemåge (10/688)	Sjagger (4/10)	Ravn (35/81)
Gråand (19/747)	Stormmåge (8/668)	Sangdrossel (9/22)	Stær (24/889)
Spidsand (1/2)	Sølvmåge (11/397)	Vindrossel (8/92)	Skovspurv (6/28)
Troldand (2/3)	Svartbag (2/6)	Misteldrossel (8/9)	Bogfinke (12/225)
Hvinand (7/57)	Huldue (4/5)	Gulbug (2/2)	Kvækerfinke (6/262)
Lille Skallesluger (1/1)	Ringdue (16/186)	Gærdesanger (1/1)	Grønirisk (10/69)
Toppet Skallesluger (4/12)	Gøg (3/3)	Havesanger (3/5)	Stillits (1/4)
Stor Skallesluger (3/7)	Slørugle (2/2)	Munk (1/1)	Grønsisken (2/36)
Rød Glente (1/1)	Skovhornugle (25/236)	Fuglekongesanger (1/1)	Tornirisk (2/8)
Blå Kærhøg (2/2)	Mursejler (2/5)	Skovsanger (1/1)	Stor Gråsisken (1/1)
Duehøg (1/2)	Isfugl (12/12)	Gransanger (8/41)	Lille Korsnæb (2/10)
Spurvehøg (11/12)	Vendehals (1/1)	Løvsanger (5/24)	Dompap (6/9)
Musvåge (29/58)	Grønspætte (13/15)	Fuglekonge (12/75)	Kernebider (10/27)
Tårnfalk (12/18)	Stor Flagspætte (14/47)	Grå Fluesnapper (6/9)	Snespurv (1/11)
Vandrefalk (38/38)	Sanglærke (14/70)	Broget Fluesnapper (1/1)	Gulspurv (6/10)
Fasan (18/82)	Landsvale (5/90)	Halemejse (2/15)	Rørspurv (2/3)

Herunder ses en oversigt over de 7 andre dyr (end fugle), som er registreret fra **Højris**, pr. 10. marts 2009. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Hare (3/4)	Ræv (1/1)	Odder (2/2)	Hugorm (1/1)
Egern (2/2)	Mink (1/1)	Rådyr (9/33)	